

УДК [94-051(477.8):82-6]”1906/1930”(093.3)

ЛИСТУВАННЯ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО З ІВАНОМ КРИП’ЯКЕВИЧЕМ (лютий 1906 – червень 1930 рр.)

Надія ХАЛАК

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України, Львівське відділення,
вул. Винниченка 24, Львів, 79008, Україна

Оглянуто взаємне листування істориків Степана Томашівського та Івана Крип’якевича з лютого 1906 р. по червень 1930 р. Кореспонденція вчених зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України і є важливим джерелом для дослідження їхньої наукової та громадської діяльності у першій третині ХХ ст. Ці документи вперше введені в науковий обіг. Виділено основні етапи співпраці вчених у дослідженні української історії й організації української науки, а також і громадсько-політичної діяльності в Галичині. Найактивнішим листування було з 1925 р. У цей час С. Томашівський та І. Крип’якевич працювали над об’єднанням західноукраїнського консервативного руху в Галичині, організацією двотижневика консервативного спрямування “Політика”. У статті вперше в українській історіографії висвітлено обставини появи журналу, а також порушено питання участі вчених і громадських діячів у формуванні ідеології українського консервативного руху в Галичині у 20-х роках ХХ ст.

Ключові слова: історія України початку ХХ ст., археографія, епістолярна спадщина західноукраїнської інтелігенції.

Висвітлення історії української наукової та суспільно-політичної думки першої третини ХХ ст. ставить перед сучасними істориками та археографами першочергове завдання публікації джерел того періоду – наукових та суспільно-політичних праць, документів діяльності політичних партій, громадських та наукових організацій, а також епістолярної спадщини визначних представників – суспільно значущої кореспонденції, яка доповнює, а подекуди залишається єдиним свідченням наукових чи політичних поглядів і діяльності. Після поразки українських національно-визвольних змагань на початку ХХ ст. саме завдяки епістолярному жанру західноукраїнська інтелігенція активно переосмислювала практику національно-політичного життя, внутрішньополітичні і міжнародні реалії, вела пошук концепцій уконституювання правно-політичного становища західноукраїнських земель та шляхів здобуття української державності.

Важливість публікації епістолярної спадщини Степана Томашівського розуміли уже його сучасники. Незадовго після смерті історика близькі співробітники і друзі видали збірник спогадів про його наукову, публіцистичну та політичну працю, залучивши п’ять листів ученого до Івана Кривецького, датованих 1922–1923 роками

п. н. “Про сучасне політичне положення української нації, про його причини та про способи, як вийти з нього”¹. У приватній кореспонденції вчений осмислював події політичної історії України початку XX ст., досвід українських визвольних змагань, фактично вибудовував ідеологію української політики, яка ґрунтувалася на консервативному світогляді. Він пропонував українській інтелігенції в краї та еміграції критично осмислити концепції і практики дотепершньої політики задля формування майбутньої української політичної програми.

У радянську добу науковий доробок автора був заборонений з ідеологічних міркувань і вилучений у секретні відділи та фонди бібліотек та архівів. Повернення імені вченого в українську історіографію, а разом із тим і публікація його епістолярної спадщини, розпочалась із початку 90-х рр. XX ст. У 1992 р. вийшли два листи С. Томашівського до російського вченого В. Ламанського – академіка Петербурзької АН з приводу його публікацій у виданнях Імператорської Академії наук. Зокрема, у 1906 р. – “Етнографічної карти Угорської Руси”, републікації карти разом із ширшою розвідкою у серії “Статті по славяноведенію” (Санкт-Петербург, 1910) та статті про Угорську Русь у збірнику “Украинский народ в его прошломъ и настоящемъ” (Петроградъ, 1916)². Ініціатором видання з боку українських вчених був М. С. Грушевський, а С. Томашівський – автором.

Поновлена справа публікації листування вченого на сьогодні має у своєму доробку ще декілька позицій. 1993 р. опубліковано два листи С. Томашівського до К. Студинського (зокрема, від 26 квітня та 1 травня 1917 р., які стосуються громадської праці, з’ясування особистих стосунків і ставлення до М. Грушевського) та огляд листування С. Томашівського із В. Липинським³. У “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” 1997 р. вийшли два листи Василя Кучабського до С. Томашівського (від 4.11.1925 р. та 7.02.1929 р.) та І. Крип’якевича (від 4.06.1925 р. та 26.02.1929 р.) із вступною розвідкою Ю. Кучабського⁴. Документальний нарис “Василь Кучабський: довге повернення до рідної домівки” (Львів, 2013) містить декілька листів В. Кучабського, зокрема перелічених вище, до згаданих істориків у справі виходу його праці “Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923”⁵.

¹ Степан Томашівський – історик, політик, публіцист (Львів: Б.в., 1930), 62–72.

² Надія Бортняк, “Два листи з кореспонденції С. Томашівського,” *Україна в минулому* 1 (1992): 140–146.

³ У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) (Київ: Наукова думка, 1993), 307–311; Галина Сварник, “В’ячеслав Липинський у листуванні (за матеріалами ЦДІА України у Львові),” *В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна*, ред. Ярослав Пеленський (Київ, Філадельфія: Східноєвропейський ін-т ім. В. Липинського, Ін-т української археографії АН України, 1994), 150–161.

⁴ Юрій Кучабський, “Листи Василя Кучабського до Івана Крип’якевича та Степана Томашівського,” *Записки Наукового товариства ім. Шевченка* 233 (1997): 482–509.

⁵ Юрій Кучабський, *Василь Кучабський: довге повернення до рідної домівки* (Львів: Ліга-Прес, 2013), 416–426.

2001 р. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України видав окремий випуск серії “Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, присвячений патронові інституту, що містив поряд із добіркою творів ученого, бібліографії праць також документи, спогади та листування (із М. Грушевським, І. Кревецьким, С. Томашівським та ін.)⁶. Опубліковане листування І. Крип'якевича із С. Томашівським містило їхню кореспонденцію, яка зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ) (загалом 13 листів: 11 від І. Крип'якевича за період 8 червня 1922 р. – 19 червня 1930 р. і 2 листи С. Томашівського із 30 вересня та 10 грудня 1929 р.)⁷.

Чотири із листів, які публікувались у 1930 р., доповнивши зі збережених оригіналів, републікував у 2009 р. професор М. Швагуляк із вступною розвідкою про формування консервативної течії в українській суспільно-політичній думці на початку 20-х рр. XX ст. і, зокрема, роль С. Томашівського⁸.

На сьогодні віднайдено 34 листи Степана Томашівського до Івана Крип'якевича і 12 від адресата – загалом 46 епістолярних документів, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові⁹ та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ)¹⁰. Кореспонденція істориків увійшла до книги “Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.)” (Львів, 2015 р.)¹¹. Публікація епістолярію вчених супроводжується передмовою та до-кладними коментарями, у яких йдеться про наукове та суспільно-політичне життя на західноукраїнських землях у першій третині XX ст.

У ЦДІАЛ зберігається одинадцять листів І. Крип'якевича до С. Томашівського з 1922–1924 та 1929–1930 рр. (ф. 368) і листи С. Томашівського до І. Крип'якевича, що датуються 30 вересня та 10 грудня 1929 р. (ф. 357). У

⁶ *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 8 (2001): 333–555.

⁷ Надія Бортняк, “З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського (червень 1922 – червень 1930 рр.),” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 8 (2001): 395–415.

⁸ Михайло Швагуляк “Степан Томашівський про досвід визвольних державницьких змагань українців,” *Вісник Львівського університету. Серія історична* 44 (2009): 417–439.

⁹ Листи Панейка В. до Крип'якевича І. (1922–1935 рр.), Центральный державный исторический архив Украины у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 357, оп. 1, спр. 34; Листи Томашівського С. до Крип'якевича І. (1922–1930 рр.), ЦДІА України у м. Львові, ф. 357, оп. 1, спр. 42; Листи Крип'якевича І. до Томашівського С. (1922–1930 рр.), ЦДІА України у м. Львові, ф. 368, оп. 1, спр. 174.

¹⁰ Листи істориків: Томашівського С. до Крип'якевича І., Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів), ф. Крип'якевич Іван Петрович, спр. 312.

¹¹ *Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.)*, упоряд. Надія Халак (Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2015), 142.

цьому ж 357-му фондї серед листування Василя Панейка з Іваном Крип'якевичем вдалося виявити одну картку авторства С. Томашівського, адресовану львівському історикові 5 липня 1922 р.¹² Вся інша кореспонденція, а це 31 лист від С. Томашівського до І. Крип'якевича та один лист від адресата походить з приватної збірки родини Крип'якевичів, переданої на зберігання до відділу рукописів ЛННБ¹³.

Хронологічно збережений епістолярій учених можна поділити на кілька відтинків: 1) передвоєнний період (коли І. Крип'якевич був у наукових відрядженнях у Кракові), 2) 1922–1924 рр. (С. Томашівський – на еміграції в Берліні, І. Крип'якевич – у Львові), 3) 1925 р. (місця проживання ті ж), 4) 1927–1930 рр. (С. Томашівський – у Кракові, І. Крип'якевич – у Жовкві).

Перший період – “нтшівський”, коли студент Львівського університету І. Крип'якевич і доктор філософії С. Томашівський активно співпрацювали в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові, зокрема в історико-філософській секції та археографічній комісії. НТШ у Львові до Першої світової війни, коли його головою був М. Грушевський, виховало велику плеяду українських учених, котрі своєю інтелектуальною діяльністю заклали підвалини української академічної науки. С. Томашівський старший за свого молодшого колегу І. Крип'якевича на 11 років, був активним членом товариства від 1896 р. (із 1898 р. – дійсним членом). Саме він рекомендував до друку в “Записках НТШ” розвідку І. Крип'якевича про русинів-власників у Львові в першій половині XVI ст., реферувавши її 1 листопада 1905 р. на засіданні історично-філософської секції НТШ (праця вийшла в науковому збірнику товариства на пошану М. Грушевського). Можна припустити, що познайомились історики на рік раніше, під час проведення в червні–липні 1904 р. наукових курсів, які організувало “Товариство прихильників української літератури, науки і штуки” у Львові. Його засновниками були М. Грушевський, І. Франко, І. Труш, В. Гнатюк та С. Томашівський. Вони викладали на цих курсах, а І. Крип'якевич був слухачем. Навчаючись у Львівському університеті, він відвідував лекції М. Грушевського, який став його науковим керівником¹⁴.

Істориків поєднувала і співучасть у діяльності різних громадських товариств. Виступи М. Грушевського, І. Франка та С. Томашівського І. Крип'якевич мав нагоду почути в “Академічній громаді”, до котрої тоді належав¹⁵. Його стаття “Б. Хмельницький в Галичині”, що побачила світ у збірнику “Із великих днів” (1906 р.), який видала “Просвіта”, була написана не без впливу опублікованих С. Томашівським “Матеріалів до історії Галичини” – збірок джерел із вступними розвідками (на той момент вийшло два томи (Львів, 1898, 1901 рр.)). На першому

¹² Листи Панейка В. до Крип'якевича І. (1922–1935 рр.), арк. 3–3 зв.

¹³ Листи істориків: Томашівського С. до Крип'якевича І., 43 арк.

¹⁴ Крип'якевич, “Спогади (Автобіографія),” 89.

¹⁵ Там само, 91.

освітньому конгресі “Просвіти” 1908 р. І. Крип’якевич виступав з інформацією про бібліотеки. С. Томашівський, котрий входив у комісію з підготовки цього з’їзду, редагував доповіді для ювілейного збірника, виголосив реферат “Просвітні видавництва (Замітки й бажання)”, також багато працював у видавничій комісії товариства, рецензував книги, готував до друку “Письма з Просвіти”, був посередником у едіції творів І. Франка та А. Чайковського. Проте вже 1909 р. він вийшов з комісії, натомість І. Крип’якевич тільки-но розпочав тоді активно публікуватись у виданнях товариства.

Із передвоєнного періоду до наших днів дійшли два листи¹⁶. Перший з них – І. Крип’якевича до С. Томашівського від 12 лютого 1906 р. – стосується праці в архівах Кракова над документами середини XVII ст. Зокрема автор повідомляв, що в бібліотеці Чарторийських є акти до історії Хмельниччини (із детальним переліком) – так молодий історик згадав про наукові зацікавлення вченого.

Другий лист – уже від С. Томашівського, написаний 25 листопада 1907 р. Перебуваючи в науковому відрядженні у Кракові, І. Крип’якевич отримав від свого адресата письмове прохання допомогти в копіюванні документів із польських архівів. Ішлося про низку актів, номери яких С. Томашівський мав зафіксовані, з історії угорського повстання Ференца II Ракоці в 1703–1711 рр. за незалежність Угорщини від Австрії. Ця інформація була потрібна вченому для роботи над розвідкою “Угорщина і Польща на початку XVIII ст.”, якою він 1911 р. габілітувався у Львівському університеті.

Про іншу співпрацю в межах НТШ можемо дізнатися з архівних джерел і видань збірників цього товариства. 1913 р. І. Крип’якевич був серед тих, хто підтримував М. Грушевського, але не погоджувався зі запропонованим ним складом виділу (правління)¹⁷. І в С. Томашівського, і в І. Крип’якевича події в товаристві цього року залишили глибокий, хоча й цілком різний слід. С. Томашівський, який був у НТШ з 1896 р. і більше десятиліття разом з І. Франком і В. Гнатюком творив, за влучним висловом І. Франка, “фамілію Грушевського”, у 1913 р. став виразником інтересів тих членів товариства, які представляли українських націонал-демократів у Галичині, а відтак опинився в найрадикальнішому крилі опозиції до голови НТШ. Водночас саме С. Томашівський був одним із тих, хто найбільше і організаційно, і науково допомагав М. Грушевському в розбудові товариства впродовж п’ятнадцяти років співпраці, а також в організації західно-української історичної науки. І саме його нове правління обрало заступником голови. Зміни до статуту НТШ, як і розгорнутий план наукових робіт в історичній секції, складений цим істориком, та проектоване скликання наукового конгресу через початок Першої світової

¹⁶ Листування Крип’якевича І. і Томашівського С. 1906–1907 рр., ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. Крип’якевич Іван Петрович, спр. 320/4, арк. 2; Листи істориків: Томашівського С. до Крип’якевича І., арк. 3.

війни зреалізовані не були. Питання обрання голови НТШ фактично відклалось аж до 1921 р., коли відбулися перші повоєнні загальні збори товариства. До кінця 1918 р. обов'язки його голови виконував С. Томашівський, підписувався як заступник голови. Після завершення політичної кар'єри М. Грушевського С. Томашівський різко публічно критикував його політичний світогляд.

І. Крип'якевич репрезентував друге покоління учнів професора Михайла Грушевського в Галичині, який долучив його до НТШ у час, коли сам уже поступово розбудовував наукову діяльність у Києві. Після 1913 р. вони не спілкувалися. І. Крип'якевич не критикував учителя на людях, робив це лише у приватних листах. На початку 1920-х рр., готуючи “Записки НТШ”, присвячені діяльності видатного вченого, писав до нього з цього приводу. Їхні регулярні письмові контакти були поновлені значно пізніше – із 1928 р., очевидно за посередництва К. Студинського.

Натомість із С. Томашівським І. Крип'якевич підтримував постійний зв'язок, який, щоправда, переривався в часі війни, та вже з 1916 р., коли його старший колега вернувся до Львова, невдовзі відновився. Степан Теодорович пригадував, що останній раз працював з І. Крип'якевичем у лютому 1919 р. Тоді він ще був у Львові, де після відступу військ залишився як уповноважений від української сторони укласти угоду із представниками польського уряду про обопільне трактування поранених, полонених та інтернованих. У лютому того ж року С. Томашівський виїхав за кордон радником української делегації на Паризьку мирну конференцію. Перебування С. Томашівського в Західній Європі знову перервали особисті контакти істориків, хоча, як дізнаємось із подальшої кореспонденції, він навіть докладав певних зусиль, які не увінчалися успіхом, для переїзду І. Крип'якевича для роботи за кордоном. Листовне спілкування відновилося 1922–1924 рр., присвячене оцінкам політичної ситуації в Галичині після поразки українських визвольних змагань, а також пошуку вченими шляхів для наукового співробітництва. Розпочалося воно у травні 1922 р., коли І. Крип'якевич написав С. Томашівському на адресу берлінського тижневика “Українське слово”, з яким той тоді співпрацював¹⁸. Степан Теодорович, ще не одержавши цього листа, також звернувся письмово 3 червня до Івана Петровича. Так вони одночасно пригадали один про одного, відчувши потребу у відновленні наукових зв'язків. З того часу (червень 1922 – січень 1924 рр.) до нас дійшло дев'ять листів І. Крип'якевича до С. Томашівського¹⁹. Натомість значну частину відповідей С. Томашівського з цього періоду на сьогодні ще не розшукано. В архіві І. Крип'якевича (зберігається у відділі рукописів ЛННБ) нам вдалося виявити чотири зворотні кореспонденції – листи від 3 та 8 червня 1922 р., від 22 листопада 1922 р.

¹⁷ Крип'якевич, “Спогади (Автобіографія),” 108.

¹⁸ Листи істориків: Томашівського С. до Крип'якевича І., арк. 2–2 зв.

¹⁹ Бортняк, “З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського (червень 1922 – червень 1930 рр.),” 397–410.

(помилково датований 1902 р.) та поштову картку від 3 грудня того ж року. Ще одна поштова листівка Томашівського до І. Крип'якевича з 5 липня 1922 р. була віднайдена серед листування останнього із В. Панейком (в особовому фонді І. Крип'якевича в ЦДІАЛ)²⁰. Щонайменше шість листів ще потребують пошуку. Про їхнє надходження І. Крип'якевич згадує 2, 10, 22 січня, 9 лютого, 6 квітня 1923 р. та 6 січня 1924 р., як також і про те, з приводу чого звертався до нього С. Томашівський²¹. Той, зокрема, давав поради в політичних справах для Української парламентської репрезентації в польському сеймі та сенаті від населення Холмщини, Підляшшя, Волині й Полісся (кінець листопада 1922 р.) та висловлював свою думку з різних питань поточної української політики (деякі з цих рекомендацій читаємо в його листі від 22 листопада 1922 р.)²². Немає також в розпорядженні сучасних науковців і відповіді С. Томашівського на подану І. Крип'якевичем (у кореспонденції від 2 січня 1923 р.) характеристику галицької політики та політичних перспектив краю з проханням прокоментувати ситуацію зі свого погляду²³.

Інтенсивним було листування істориків у 1925 р. За цей рік маємо 25 листів тільки від самого С. Томашівського (відклалися в ЛННБ ім. В. Стефаника). На жаль, жодної відповіді І. Крип'якевича поки що не знайдено, хоча Степан Теодорович і зазначає про одержану кореспонденцію від свого молодшого колеги за 5, 17, 18, 19 (два), перед 21, 31 березня; 2 квітня, 6 і 8 квітня (картки), 4 червня та 23 липня 1925 р. (у листах С. Томашівського із 21 і 24 березня, 2 і 14 квітня, 8 червня та 25 липня 1925 р.)²⁴.

У той період учені посилено обговорювали заснування тижневика “Політика”. Листовні контакти між істориками в березні–серпні 1925 р. були найінтенсивнішими. Їхня кореспонденція, а також цілий комплекс листування між іншими особами, причетними до заснування цього часопису, дають змогу деталізувати обставини появи українського часопису консервативного спрямування в Галичині, роль у цьому В. Бачинського, В. Панейка, С. Томашівського, а також участь І. Крип'якевича як одного з активних організаторів видання і необхідної ланки між ініціатором і видавцем В. Бачинським, середовищем львівських політиків та представниками української еміграції.

Ідея організувати в Галичині політичний тижневик і сконсолідувати довкола нього сили, котрі в той час зосередилися на ревізії національної історії, прагнучи окреслити нові шляхи розвитку українського суспільства, належала Володимирі Бачинському –

²⁰ Листи Панейка В. до Крип'якевича І. (1922–1935 рр.), арк. 3–3 зв.

²¹ Бортняк, “З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського (червень 1922 – червень 1930 рр.)”, 397–410.

²² Листи істориків: Томашівського С. до Крип'якевича І., арк. 5–6.

²³ Бортняк, “З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського (червень 1922 – червень 1930 рр.)”, 402–405.

²⁴ Листи істориків: Томашівського С. до Крип'якевича І., 43 арк.

адвокатів, відомому політикові, організаторові західно-українського політичного життя. Із травня до кінця 1923 р. він виконував обов'язки заступника голови УНТП. За його участі в партії сформувалася інтелектуальна група, об'єднана консервативним баченням, яка розробляла альтернативні способи здобуття української незалежності. Ставлячи за мету створення соборної Української держави, група пропонувала як перший крок до досягнення цієї цілі курс на територіальну автономію всіх українських земель у складі Речі Посполитої. Невдача цього курсу призвела до відставки "автономістів". Влада в партії перейшла до незалежницької фракції. Колишні "автономісти" гуртувалися навколо газети "Діло", декларували свою лояльність до нового партійного проводу й уже не виступали як окреме політичне угруповання. В. Бачинський, однак, не полишав ідеї організації політичного осередку з консервативною ідеологією, покладаючись у цій своїй діяльності на середовище НТШ. І саме в цей час обговорювався намір видавати в Галичині часопис консервативного спрямування, який би згуртував інтелектуалів.

Щоб зібрати кошти на друк часопису й організаційну працю, В. Бачинський їздив до США, доручивши опікуватися виданням "Політики" І. Крип'якевичу. Один із найближчих друзів історика – інженер, радний м. Львова Юліан Мудрак – забезпечував фінансування тижневика за рахунок кількох пайовиків.

Листи С. Томашівського до І. Крип'якевича з цього періоду присвячені ідеологічним та організаційним аспектам підготовки часопису²⁵. Апелюючи до Івана Петровича як представника львівського політикуму, С. Томашівський просив його обговорити в колі львівської інтелігенції цілі видання й методи їх досягнення, детермінувати ставлення до різних виявів практичної політики тощо. До компетенції І. Крип'якевича входили розподіл повноважень між співробітниками та поладження фінансових проблем, до нього звертався Степан Теодорович з приводу оплати роботи – своєї та інших співпрацівників.

У справах "Політики" Іван Крип'якевич листувався також із В. Липинським, В. Панейком. Із львівських кореспондентів в організації цього видання взяли участь І. Кревецький, С. Баран, о. Т. Галущинський. Однак вихід тижневика затягувався. Перше число, яке планувалося випустити у квітні 1925 р., вийшло лише в жовтні. Про дійсні причини такої затримки (а це, нагадаємо, було пов'язано з браком коштів) знали В. Бачинський та І. Крип'якевич. С. Томашівському про це не повідомляли. Перебуваючи в Америці, В. Бачинський підганяв І. Крип'якевича з початком випуску тижневика часопису, бо збирався його рекламувати серед українських емігрантів.

Ще однією темою, котра дискутувалася між кореспондентами, було прізвище майбутнього редактора. Висувалися кандидатури В. Панейка, І. Кревецького, та чи не першим претендентом на цю посаду був І. Крип'якевич (В'ячеслав Липинський, приймаючи запропоновану істориком форму співробітництва, обіцяв,

²⁵ Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.), 142.

що докладе всіх зусиль, щоб “Політика” стала органом однорідним за змістом, що неможливе без керівництва цього вченого, – стверджував він у листі до І. Крип’якевича від 19.08.1925 р.)²⁶.

Про редакторство С. Томашівського заговорили на початку березня 1925 р. Саме тоді, під час зустрічі з В. Бачинським у Берліні, він дав згоду на виконання обов’язків редактора “Політики”. Відтоді й розпочалося його активне листування з І. Крип’якевичем про підготовку тижневика. Проте навіть уже погодившись на посаду редактора, С. Томашівський у відповідь на побажання львівського гуртка присвятитися часопису цілком, хотів обмежити свою участь вільним співробітництвом (лист до І. Крип’якевича від 21 березня 1925 р.)²⁷, зазначаючи, що “завжди буде можливо достроїти мої причинки до Ваших тактичних методів і цілей” (лист до І. Крип’якевича від 24 березня 1925 р.)²⁸.

Зауважимо, що С. Томашівський дуже відповідально поставився до справи виходу “Політики”. Для цього він навіть переселився з німецької столиці, де в той час мешкав, до Львова, вбачаючи у планованому виданні продовження редагованого ним у Берліні 1923–1924 рр. “Літопису...”. Одночасно формував видавничий портфель для “Політики”, залучив до співпраці в новому тижневику З. Кузеля, Б. Лепкого, В. Кучабського (брошура останнього мала з’явитися в “Політичний бібліотеці” – серії видань, що виходили разом із часописом). Про участь цих учених також читаємо в епістолярії С. Томашівського.

Листуючись із І. Крип’якевичем, С. Томашівський широко обговорював зміст найближчих чисел та форму його репрезентації. Розроблена ним структура тижневика охоплювала міжнародну хроніку (готував її сам) і внутрішньополітичний відділ (хроніка партійного життя, проблеми школи та створення українського університету, питання конкордату, celibату – генеза й сучасне значення тощо). С. Томашівський просив І. Крип’якевича підготувати внутрішньополітичну частину, інформуючи тільки про назви й обсяг власних статей. Із зауваг Степана Теодоровича можемо довідатися про теми, які пропонував його колега-історик. І. Крип’якевич не вів внутрішньополітичного відділу. У “Спогадах” він вказував, що опублікував у “Політиці” тільки дві праці на культурну проблематику, проте насправді їх було більше: три – у 1925 р. і чотири – в 1926 р. (завершальна з’явилася в останньому номері видання). Що спонукало І. Крип’якевича бути активним у створенні консервативного часопису й одночасно стримувало від подальшої участі в “Політиці”? Згадуючи про організацію тижневика у своїх споминах, він наголошував на потребі серйозного ідеологічного органу, що оцінив би добу визвольних змагань і укріплював би

²⁶ Листи Липинського В. до Крип’якевича І., ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. Крип’якевич Іван Петрович, спр. 311, арк. 1.

²⁷ *Листування Степана Томашівського з Іваном Крип’якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.)*, 75.

²⁸ Там само, 79.

державницьку думку²⁹. Самого С. Томашівського в той період І. Крип'якевич характеризував як прихильника угоди з Польщею.

На жаль, тієї частини епістолярної спадщини І. Крип'якевича (до С. Томашівського з 1925 р.), що могла б висвітлити обставини припинення виходу часопису, поки що не виявлено.

Серед питань, які ставали предметом обговорення в кореспонденції вчених, було й налагодження діяльності редакції у Львові. На думку С. Томашівського, видавати краще було в Німеччині, провадячи там редакційні справи та контроль над пересиланням, а у Львові – тільки вести адміністрацію.

У листуванні дискутувалася також майбутня назва часопису (варіанти С. Томашівського: “Основа”, “Політика і культура”), рубрикація розділів і відділів (Томашівський, зокрема, пропонував окремо виділити публікацію документів політично-правового характеру ХХ ст.), участь співробітників тощо. На початках видання ще не мало чіткої програми, однак уже було визначено мету – присвячувати увагу всім явищам національного життя й оцінювати їх під політичним кутом зору, подавати критичний огляд національно-політичних проблем українців Галичини. З січня 1926 р. Томашівський надрукував низку статей, у яких проаналізував західноукраїнську політику 1918–1925 рр., у результаті чого УНДО в лютому 1926 р. відмежувалося від “Політики”. Вчений виступив з ініціативою утворити праве крило партії – консервативного спрямування – для рівноваги політичного життя. Він також прагнув заручитися підтримкою митрополита А. Шептицького і долучитися до реалізації науково-видавничих планів. Цікавою, на наш погляд, є й листовна полеміка С. Томашівського з І. Крип'якевичем стосовно завдань актуальної політики³⁰. Якою вона має бути: практичною (за С. Томашівським) чи педагогічною (у баченні І. Крип'якевича)? Перший з істориків обстоював тезу, що обговорення важливих питань національного життя (церковних, політичних, освітніх та ін.) треба провадити в площині практичної реалізації. Він не радив робити з “Політики” “органу державної метафізики”, стояв на позиції, що необхідно спонукати людей мислити, опираючись на політичні реалії, стягнувши їх “з хмар” абстрактних міркувань. Коментуючи ідею автономії українських земель у Польщі, С. Томашівський докладно пояснював своє розуміння змісту термінів “автономія” та “державність” – понять різного обсягу, але спільних за суттю. У час бездержавності він уважав за доцільне стати на шлях польсько-українських домовленостей. Державність учений розглядав як форму, в якій національні сили розвиваються найкраще, та коли вона недосяжна, радив “звернути всі зусилля не в напрямі погоні за недосяжним, тільки на творення реальних вартостей економічних, культурних, соціальних, моральних, які дозволили б нам, коли прийде слушний час, здати інакше іспит національно-політичної зрілості, ніж сим разом”³¹.

²⁹ Крип'якевич, “Спогади (Автобіографія)”, 120.

³⁰ Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.), 79, 81–82.

³¹ Швагуляк, “Степан Томашівський про досвід визвольних державницьких змагань українців”, 424.

“Політика” виходила із жовтня 1925 по березень 1926 р. У грудні 1926 р. В. Бачинського виключено з членів УНДО. Ідея об’єднати західноукраїнський консервативний рух навколо “Політики” зазнала невдачі. Припинення видання не вплинуло на співпрацю вчених. І С. Томашівський, і І. Крип’якевич брали участь у засіданнях групи українських консерваторів, яка збиралася при Українській християнській організації.

Листовне спілкування поновлювалося 1927 р. та 1929–1930 рр. Відома, зокрема, поштова картка С. Томашівського від 17 березня 1927 р. зі співчуттям з приводу смерті мами Івана Крип’якевича – Олени з дому Заткалик. В останні роки життя вчений ділився науковими планами – розповідав про підготовлювану ним розвідку, присвячену 900-літтю Белза, тощо. І. Крип’якевич, зі свого боку, питав поради щодо планованої митрополитом Андреем Шептицьким едиції Історичного Архіву Унії (з огляду на укладений С. Томашівським поширений план видання Монументів Греко-католицької церкви). У 1929 р. С. Томашівський підтримав І. Крип’якевича у справі публікації джерел з церковної історії, натомість І. Крип’якевич повідомляв, що долучиться до ініційованого С. Томашівським видання історії Галичини, зокрема опрацьовуючи джерельний матеріал з XVI–XVII ст.³². У липні 1930 р., коли Степан Теодорович мав намір приїхати з Кракова, де тоді жив і працював, до Львова, історики планували здійснити спільну подорож Холмщиною, до міст Червен та Володимир. Останній лист від І. Крип’якевича надійшов за декілька місяців до смерті С. Томашівського.

Українські учені та активні політичні діячі Степан Томашівський та Іван Крип’якевич листувалися впродовж усього їхнього життя, від знайомства та участі в НТШ перед Першою світовою війною до смерті С. Томашівського в 1930 р. Учених поєднали насамперед спільне зацікавлення часами Хмельниччини та дослідницький пошук на полі української історичної науки, організаційна праця у Науковому товаристві ім. Шевченка, а згодом стурбованість за долю краю в добу національно-визвольних змагань.

Найбільша частина кореспонденції – за період 1922–1925 рр. Головним у обговоренні було питання, чому українці програли визвольну боротьбу і які уроки з цього повинні засвоїти. Тут знаходимо діалоги про актуальну політику, становище українців Галичини в умовах чужої держави, спроби пояснити причини поразки початку XX ст. Упродовж саме цього часу вчені працювали над згуртуванням прихильників консервативного напрямку в Галичині, дуже активно 1925 р. у зв’язку з організацією двотижневика “Політика”. Часопис виходив із жовтня 1925 по березень 1926 р. і став помітним явищем у суспільному житті краю, на його шпальтах з консервативних позицій було розкрито всі основні національно-політичні концепції в минулому та сучасному. Це листування є також

³² Листування Степана Томашівського з Іваном Крип’якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.), 108–109.

свідченням спільної праці, інтелектуальної й політичної діяльності та наполегливих спроб консолідації українських інтелектуалів у Галичині й на еміграції для формування ідеології українського політичного руху.

CORRESPONDENCE STEPAN TOMASHIVSKYI WITH IVAN KRYPYAKEVYCH (Febuary 1906 – June 1930)

Nadija KHALAK

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv Branch,
24 Vynnychenka str., 79008, Lviv, Ukraine

The article examined the mutual correspondence historians S. Tomashivskiy and I. Krypyakevych of February 1906 by June 1930 which is stored in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv and manuscripts department of the Lviv National Scientific Library by Stefanik National Academy of Science of Ukraine and it is an important source for the study of their scientific and public activity in the first third of the twentieth century. These documents first introduced into scientific circulation. The main idea of the article is reviewed the main stages of cooperation between scientists in the study of Ukrainian history and Ukrainian science organizations and socio-political activities in Galicia.

Ukrainian scientists and politicians Stepan Tomashivskiy and Ivan Krypyakevych epistolary copied throughout their lives, from meeting and participate in the Shevchenko Scientific Society before World War I to the death of Tomashivskiy in 1930. Both scientists were pupils of the famous Ukrainian historian Michael Hrushevsky and in time to World War I belonged to his scientific school. In that time scientists were joined by the researching of the Ukrainian history of the 17th century and organizational work in the Shevchenko Scientific Society.

During and after the war they took active social position and took part in Ukrainian political life of Galicia. Ivan Krypyakevych lived and worked in Lviv and Zhovkva, Stepan Tomashivskiy from the end of 1918 to mid-1925 was abroad (Switzerland, Austria, Britain, Germany). Especially for this Tomashivskiy returned to Lviv from exile.

Central theme of the correspondence of intellectuals was the question why the Ukrainian lost liberation struggle and what lessons should learn from this. Here we find the dialogue on the current policy situation Ukrainian Galicia in terms of a foreign state, attempts to explain the defeat of the early twentieth century. The researchers expressed subsequently concern for the fate of the land during the national liberation movements at the beginning of the 20 century and thought about ways of Ukrainian political movement and gaining ukrainian state independence.

The largest part of correspondence was in the period 1922–1925 years. During that time, scientists have worked to unite the conservative movement in Galicia. They were very active in 1925 in connection with the organization biweekly “Politics”. The magazine came out from October 1925 to March 1926 and has become a real phenomenon in the public life of the region. Its articles with conservative positions were solved all the major national political concepts of the past and present.

Scientists collaborated with such prominent Ukrainian scientists and public figures as V. Lypynskiy, B. Lepkyi, V. Kuchabskyi and others. This correspondence is also evidence of joint work, intellectual and political activity and persistent attempts to consolidate Ukrainian intellectuals in Galicia.

Article first in Ukrainian historiography highlights the circumstances of the emergence of the magazine, the participation of scientists and public figures in shaping Ukrainian politics conservative movement in Galicia in the early 1920s. The analyzes of the emergence and publication of the biweekly “Politics” which had a conservative direction and investigate the participation of the Ukrainian intellectuals in the region and in exile for the formation of ideology of Ukrainian political movement.

Key words: history Ukraine early twentieth century, archeography, epistolary heritage of western ukrainian intellectuals.

REFERENCES

- Bortniak, Nadiia. "Dva lysty z korespondentsii S. Tomashivskoho," *Ukraina v mynulomu* 1 (1992): 140–146. (in Ukrainian).
- Bortniak, Nadiia. "Z lystuvannia I. Krypiakevycha ta S. Tomashivskoho (cherven 1922 – cherven 1930 rr.)." *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 8 (2001): 395–415. (in Ukrainian).
- Kuchabskyi, Yurii. "Lysty Vasylia Kuchabskoho do Ivana Krypiakevycha ta Stepana Tomashivskoho." *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* 233 (1997): 482–509. (in Ukrainian).
- Kuchabskyi, Yurii. *Vasyl Kuchabskyi: dovhe povernennia do ridnoi domivky*. Lviv: Liha-Pres, 2013. (in Ukrainian).
- Lystuvannia Krypiakevycha I. i Tomashivskoho S. 1906–1907 rr. Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy, viddil rukopysiv (dali – LNNB im. V. Stefanyka, viddil rukopysiv). Fond Krypiakevych Ivan Petrovych, sprava 320/4. (in Ukrainian).
- Lystuvannia Stepana Tomashivskoho z Ivanom Krypiakevychem (liuty 1906 – cherven 1930 rr.). Uporiad. Nadiia Khalak. Lviv: Instytut ukrainskoi arkheohrafiï ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 2015. (in Ukrainian).
- Lysty istorykiv: Tomashivskoho S. do Krypiakevycha I. LNNB im. V. Stefanyka, viddil rukopysiv. Fond Krypiakevych Ivan Petrovych, sprava 312. (in Ukrainian).
- Lysty Krypiakevycha I. do Tomashivskoho S. (1922–1930 rr.). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi (dali – TsDIA Ukrainy u m. Lvovi). Fond 368, opys 1, sprava 174. (in Ukrainian).
- Lysty Lypynskoho V. do Krypiakevycha I. LNNB im. V. Stefanyka, viddil rukopysiv. Fond Krypiakevych Ivan Petrovych, sprava 311. (in Ukrainian).
- Lysty Paneika V. do Krypiakevycha I. (1922–1935 rr.). TsDIA Ukrainy u m. Lvovi. Fond 357, opys 1, sprava 34. (in Ukrainian).
- Lysty Tomashivskoho S. do Krypiakevycha I. (1922–1930 rr.). TsDIA Ukrainy u m. Lvovi. Fond 357, opys 1, sprava 42. (in Ukrainian).
- Shvahuliak, Mykhailo. "Stepan Tomashivskyi pro dosvid vyzvolnykh derzhavnytskykh zmahan ukraintsiv." *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna* 44 (2009): 417–439. (in Ukrainian).
- Stepan Tomashivskyi – *istoryk, polityk, publitsyst*. Lviv: B.v., 1930. (in Ukrainian).
- Svarnyk, Halyna. "Viacheslav Lypynskyi u lystuvanni (za materialamy TsDIA Ukrainy u Lvovi)." *Viacheslav Lypynskyi. Istoryko-politolozhichna spadshchyna i suchasna Ukraina*. Red. Yaroslav Pelenskyi. Kyiv, Filadelfiia: Skhidnoievropeyskyi in-t im. V. Lypynskoho, In-t ukrainskoi arkheohrafiï AN Ukrainy, 1994. 150–161. (in Ukrainian).
- U pivstolitnikh zmahanniakh. Vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891–1941)*. Kyiv: Naukova dumka, 1993. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28 січня 2016 р.
Прийнята до друку